

Г. І. Малько (Горкі)

РУСКА-БЕЛАРУСКАЯ СІНТАКСІЧНАЯ ІНТЭРФЕРЭНЦЫЯ І КУЛЬТУРА МАЎЛЕННЯ

Як вядома, маўленне чалавека службыць паказчыкам яго агульнай культуры, культуры яго мыслення. Культура маўлення як паняцце мнагазначнае мае некалькі аспектаў – *нарматыўны, камунікатыўны, этычны*. Вельмі актуальнай з’яўляецца праблема моўнай нормы ў Беларусі ва ўмовах беларуска-рускага білінгвізму. Сучасную моўную сітуацыю ў краіне многія даследчыкі лічаць *камунікатыўна незбалансаванай*, бо пры формальным раўнапраўі дзвюх дзяржаўных моў руская мова дамінуе ва ўсіх сферах грамадскага жыцця. У такіх умовах на першы план выходзіць якраз культура беларускага маўлення. Уплыў рускай мовы на беларускае маўленне выяўляецца і на ўзроўні сінтаксісу, які, на думку некаторых вучоных, з’яўляецца «найбольш пранікальным бокам граматычнага ладу мовы, бо ён больш цесна звязаны з мысленнем» [1, с. 108]. Падабенства сінтаксічнага ладу беларускай і рускай моў часта прыводзіць да атаясамлівання іх сінтаксічных сістэм, а значыць, і да *сінтаксічнай інтэрферэнцыі*. А. М. Кенька лічыць, што «прыназоўнікавыя і беспрыназоўнікавыя канструкцыі з кіраваннем – найбольш зменлівая вобласць у сферы сінтаксісу» [2, с. 34].

Для аналізу выкарыстаны сінтаксічныя інтэрферэмы з публіцыстычных, навуковых і літаратурна-крытычных тэкстаў беларускамоўнага перыядычнага друку.

У беларускай і рускай мовах словазлучэнні са *ступенямі параўнання прыметнікаў* адрозніваюцца характарам валентнасці і формай: *он вышэ друга – ён вышэйшы за (ад) сябра*. Пад уплывам рускай мовы ў беларускім маўленні ўжываюцца беспрыназоўнікавыя формы кампаратыва з Р. с.:

– *Яе правата была вышэй адчаю і тупіка безвыходнасці* (Пол. 1992. № 1. С. 236); *...кватэрныя злодзеі ўкралі каштоўнасцей... на суму больш мільярда 200 тысяч рублёў* (ЛШ. 02.07.99. С. 2). Правільныя формы – *правата, вышэйшая за адчай і тупік, на суму, большую за мільярд рублёў*.

У беларускай мове менш ужывальныя, чым у рускай, *кароткія формы прыметнікаў і дзеепрыметнікаў* у ролі іменнай часткі выказнікаў. А ў друку можна сустрэць такія формы:

– ... да распрацоўкі календара быў **прыцягнут і астраном ... Созиген; Уведзен ён (каляндар) у СССР з 25 студзеня 1918 г.** (БН. 20.02.91. С. 4); ... на праспекце Шміта ў Магілёве ... быў **збіт мужчына** (МП. 10.01.92. С. 1); **Адобран праект пагаднення ...** (МП. 25.01.92. С. 2); **Дарэчы, зборнік багата ілюстраван** (Пол. 1992. № 2. С. 251).

Сустрадаюцца памылкі пры выбары граматычнай формы дапа-савання лічэбнікаў *два, дзве, тры, чатыры, абодва, абедзве* да назоўнікаў. У беларускай мове прыметнікі, займеннікі, парадкавыя лічэбнікі, дзеепрыметнікі, уключаныя ў гэтыя спалучэнні, павінны заўсёды мець форму Н. с. множнага ліку. Аднак у беларускім друку часта можна сустрэць памылковыя словазлучэнні:

– **Два кароткіх па корпусе** (Малад. 1993. № 6. С. 210); **А праз два з паловай года Дзіёр заявіў, што бачыць у ім свайго пераемніка** (Алеся. 1999. № 11. С. 14); **3 моманту арышту ... прайшло больш за два пакутлівых дзесяцігоддзі** (РiС. 1994. № 7. С. 22).

Пры абазначэнні *адлегласці* ў рускай мове ўжываецца прыназоўнік *в*, а ў беларускай – *за*: *в километре от деревни – за кіламетр ад вёскі*. Уплывам рускай мовы можна растлумачыць выпадкі:

– **Аўтобус спыніўся ... ў некалькіх сантыметрах ад бездані** (МП. 17.12.92. С.3); **У двух кроках ад незалежнасці** (НВ. 1996. № 105. С. 1); **... хата была ў трох кіламетрах ад станцыі...** (Пол. 1998. № 4. С. 241).

Колькасныя спалучэнні для абазначэння *памеру* ў беларускай мове павінны выкарыстоўвацца не з прыназоўнікам *у*, а з прыназоўнікам *з* або зусім без прыназоўніка. У друку ўсё ж сустракаюцца такія канструкцыі:

– **Палац у 41 пакой** раней належаў кінаакцёру Эдзі Мэрфі (Нав. 03.09.99. С. 1); ... ён да гэтага ўзяў вышыню ў **чатыры метры** (Пол. 1998. № 8. С. 251); **Бактэрыя-трохвугольнік памерам у 5 мікрон** ... (Наст. 01.04.99. С. 4). Па-беларуску: *палац на 41 пакой, вышыню чатыры метры, памерам 5 мікрон*.

Частымі ў з’яўляюцца інтэрферэмы ў дзеяслоўным кіраванні:

– **Кацярына пісала, што не ведае, як аддзячыць Пушкіных** (Алеся. 1999. № 6. С. 8); **Ён падзякаваў арганізатараў і ўдзельнікаў Хрэснага ходу ...** (БГЧ. 1999. № 4. С. 64); **Глеб Усяславіч ... быў жанаты на Анастасіі, дачцэ Яраполка Ізяславіча** (БГЧ. 1993. № 4. С. 11); **Стаў смяяцца над яе дзіцячымі страхамі** (Малад. 1998.

№ 12. С. 181); У 1995 г. у Мінску было зарэгістравана групавое захворанне клеішчавым энцэфалітам ... (Наст. 28.08.99. С. 4).

У рускай мове для абазначэння *мэты дзеяння* ўжываецца прыназоўнік *за* з Т. с., у беларускай – з В. с. Па аналогіі з рускай мовай у беларускім маўленні часцей ужываецца канструкцыя *за* + Т. с.:

– *За пенсіяй нібы за хлебам* (МП. 11.01.92. С.1); ... *сам кінуўся за газавым балонам* ... (РiС. 1994. № 6. С. 11); *Гэта ж я за асфальтам ездзіў* (НГ. 31.01.92. С. 3). Трэба адзначыць, што нарматыўныя словазлучэнні з прыназоўнікам *на* сустракаюцца ў друку рэдка.

Канструкцыя з дзеясловамі руху з *прасторавым значэннем* павінна ўжываецца з прыназоўнікам *на* з М. с. Пад уплывам рускай мовы ў беларускім маўленні сустракаецца ўжыванне *на* з Д. с.:

– ... *ён ажыццявіў ... праезд на ўсяму Савецкаму Саюзу*... (БЧ. 06.01.99. С. 7); ... *кročыў на бясконцаму школьнаму шляху* ... (Наст. 02.02.99. С. 3); *Хадзіў на роднаму цяпер, такому знаёмаму стэпу* (БД. 1999. № 2. С. 161).

Рускі прыназоўнік *согласно* (*чэму*) адпавядае беларускаму *згодна* з (*чым*). Аднак у друку рэдка можна сустрэць правільную форму:

– *Давайце жыць і выхоўваць дзяцей згодна закону любові* (БД. 1999. № 7. С. 81); *Яшчэ Пётр Вялікі выдаў загад, згодна якому чалавек пасля таго, як запар дваццаць пяць гадоў выхоўваў юнацтва, звальняецца з поўным пенсіёнам, "наколькі страціў розум"* (Пол. 1998. № 8. С. 233). Парадокс у тым, што ў рускім маўленні беларусаў гэты прыназоўнік правільна ўжываецца рэдка, а часцей *согласно* (*чэго*). Памылка калькуецца ў беларускім маўленні:

– ...*смерць Езуса, згодна агульнай біблейскай думкі, з'яўляецца нечым большым, чым біялагічным канцом яго зямнога жыцця* (НС. 03.04.96. С. 5); *Сярод іх, згодна апытання, толькі 7 % зусім не паважаюць закон* (Малад. 1998. № 2. С. 214).

Аналіз матэрыялаў паказвае, што сінтаксічная інтэрферэнцыя ў друку з'яўляецца даволі распаўсюджанай. У большасці выпадкаў інтэрферэмы не перашкаджаюць камунікацыі, але яны зніжаюць нарматыўнасць маўлення, зацямяюць, а часам нават скажаюць сэнс выказвання. Для іх папярэджання неабходна ўлічваць спецыфіку беларускай мовы на сінтаксічным узроўні.

1. Панфилов В. 3. Взаимоотношение категорий языка и мышления при двуязычии // Проблемы двуязычия и многоязычия. М., 1972. С. 103–112.

2. *Кенька А. М.* Да супастаўляльнага вывучэння сінтаксісу блізкародных моў // *Веснік БДУ. Серыя 4.* 1998. № 3. С. 31–35.